
Transnacionālās diasporas, protesti un tolerance mūsdienu demokrātiskajā sabiedrībā

Transnational Diasporas, Protests and Toleration in Modern Democratic Society

Andrejs Berdņikovs, Mag. sc. pol. (Latvija)

Multikulturālistu pieņēmums, ka identitāšu un kultūras daudzveidība bagātina jebkuru sabiedrību, nevis apdraud tās integritāti, mūsdienās lielā mērā noteic Rietumu demokrātisko valstu pieeju etnopolitikai un kultūrpolitikai. Taču pēc 2001. gada 11. septembra notikumiem un sekojošajiem ielu nemieriem, kuri noritēja galvenokārt Eiropā un kurus izraisīja imigrantu pēcteči, arvien lielāku aktualitāti iegūst ideja par multikulturālisma doktrīnas ietekmes mazināšanu uz dažādām Rietumos praktizējamajām sabiedrības integrācijas koncepcijām, kā arī par nepieciešamību pārskatīt mūsdienās dominējošo tolerances koncepciju. Autors apšaubā, ka šāds viedoklis ir tikai labējo populistu retorikas sastāvdaļa, bet gan ka tam piemīt drīzāk racionāls un lielā mērā leģitīms raksturs, pateicoties konkrētām mūsdienu pasaules globalizācijas tendencēm. Šīs tendences apdraud Rietumu sabiedrību nākotni, savukārt to destruktīvais potenciāls sociālajās zinātnēs nav pienācīgi izpētīts, līdz ar to raksts pretendē uz šī trūkuma daļēju novēršanu.

Atslēgas vārdi: Diaspora, migrācija, multikulturālisms, protests, tolerance, transnacionālisms

---

Ievads

Pieņēmums, ka identitāšu daudzveidība ir priekšrocība, nevis potenciāls sociālas spriedzes avots, un ka kultūru dažādība bagātina jebkuru sabiedrību, nevis apdraud tās integritāti, mūsdienās lielā mērā noteic Rietumu demokrātisko valstu pieeju etnopolitikai un kultūrpolitikai. Šo pieeju, bieži vien ne īpaši rēķinoties ar vietējiem apstākļiem un īpatnībām, savai iekšpolitiskai situācijai cenšas adaptēt arī vairākas jaunas valstis, kas izveidojās bijušās sociālistiskās nometnes teritorijā. Nacionālā programma iecietības veicināšanai Latvijā, ko 2004. gada augustā pieņēma Latvijas Republikas valdība, ir viens no šai ziņā raksturīgākajiem piemēriem.

Tanī pat laikā Rietumu sabiedrībās pēdējos gados sāk iezīmēties arī pretēja tendence. Imigrantu pēcnācēju nemieri Francijā 2005. gada rudenī un reliģisko nesaikāņu saasināšanās pasaulē 2006. gada februārī sakarā ar piecus mēnešus iepriekš Dānijas laikrakstā "Jyllands-Posten" publicētajām pravieša Muhameda karikatūrām radīja labvēlīgu augsni tiem politiskajiem spēkiem, kas sabiedriskajās attiecībās vēlas nostiprināt republikānisma vērtības, attiecīgi mazinot multikulturālisma doktrīnas ietekmi. Šai sakarā arvien lielāku aktualitāti iegūst doma par nepieciešamību pārskatīt arī mūsdienās dominējošo tolerances koncepciju, kas augstā politiskā līmenī pirmo reizi izskanēja ASV nacionālās drošības diskursa ietvaros, uzreiz pēc 2001. gada 11. septembra teroristiskajiem aktiem.

Šī raksta mērķis ir parādīt, ka mūsdienu pasaulē notiek vairāki procesi un tendences, kas piešķir racionālu un lielā mērā leģitīmu raksturu aicinājumiem uz tolerances un citu ar multikulturālisma politikas saistītu konceptu revīziju, apšaubot viedokli, ka šie aicinājumi ir vienkārši labējo populistu retorikas sastāvdaļa. Šo procesu un tendenču vidū ir diasporu lomas pieaugums gan nacionālajā, gan globālajā līmenī, transnacionālisma jeb transnacionālo identitāšu aktualizēšanās un demokrātiski ievēlētās varas rīcību traucējošo protestu intensifikācija nacionālajās valstīs.

Diasporas un transnacionālisms

Gan akadēmiskajos rakstos, gan politiskajos un birokrātiskajos dokumentos pēdējā laikā par bieži sastopamiem jēdzieniem kļuvuši jēdzieni *diaspora* un *transnacionālā diaspora*¹. Lietojot vārdu *diaspora* dažādiem mērķiem un dažādos kontekstos, gan zinātnieki, gan politiķi mūsdienās parasti apzīmē ar to svešumā dzīvojošās indivīdu grupas un kopienas, kas uztur, veido vai atjauno saites ar savu tēvzemi, vai arī noteiktos apstākļos ir gatavas to darīt². Atbilstoši šādai interpretācijai, emocionāla vai racionāla pašidentifikācija ar vēsturisko/etnisko dzimteni ir diasporas pārstāvja galvenā psiholoģiskā īpašība³.

Tajā pašā laikā ir pamats apšaubīt, ka diasporas valstiskā identitāte vienmēr saistīta tikai un vienīgi ar vēsturisko/etnisko dzimteni. Daudzos gadījumos kādai diasporai piederīgo indivīdu politisko izturēšanos un viņu organizāciju sabiedriskās aktivitātes nevar izskaidrot tikai ar šo indivīdu mīlestību vai īpašu emocionālu attieksmi pret savu tēvzemi. Šai sakarā jāatzīmē, ka vairāku klasisko diasporu pieredze (piemēram, ASV dzīvojošo ebreju un armēņu pieredze) liecina, ka diasporas pārstāvju piederības sajūta vēsturiskajai dzimtenei ļoti bieži tiek kombinēta ar viņu konsekventu un noturīgu lojalitāti mītnes zemei. Tādējādi, analizējot kādas diasporas identitāti, jāņem vērā gan tās pārstāvju iespējamā valstiskā dubultlojalitāte, gan fakts, ka noteiktos apstākļos diasporai piederīgie indivīdi var demonstrēt politisko pašidentifikāciju ne tikai ar divām, bet pat ar vairākām valstīm vienlaicīgi. Papildus problēmas analīzei un diaspo-

ras rīcības socioloģiskajai prognozei rada apstākļi, ka ne vienmēr diasporas politiskā lojalitāte ir saistīta ar neatkarīgu suverēnu valsti. Svarīgi atzīmēt, ka starptautiskajās attiecībās un nacionālajā līmenī šobrīd politiski aktīvākas ir tās diasporas, kuru dzimtā zeme vai nu atrodas kāda teritoriāli lielākā valstiskā veidojuma sastāvā⁴, vai arī ir sadalīta starp vairākām valstīm⁵.

Tomēr diasporas valstiskās/politiskās identitātes noteikšanā pastāv vēl būtiskākas konceptuālas grūtības. Piemēram, pazīstamais diasporu teorētiķis Freds Rīgs (*Fred W. Riggs*) uzskata, ka mūsdienu pasaulē politiski visproblemātiskākās diasporas ir tās, kas ir orientētas uz etniskajām nācijām, nevis valstīm, savukārt skaitliski vislielākās ir tās, kuras savu dzimteni neasociē nedz ar valstīm, nedz ar nācijām (Riggs, 2000). Tāpēc izvirzās viens no diasporu studijām šobrīd aktuālākajiem jautājumiem – kas, izņemot valsti, noteiktu teritoriju un nāciju, var būt politiskās identitātes avots mūsdienu diasporām?

Atbilde uz šo jautājumu ir meklējama informatīvās telpas, sociālo tīklu, indivīdu sakaru, interešu un darbības globalizēšanās procesos. Šie procesi veicina to, ka blakus valstīm un citiem ar noteiktām teritorijām cieši saistītiem veidojumiem par nozīmīgiem starptautisko attiecību subjektiem patlaban kļūst dažādas transnacionālās kopienas un grupas, kurām nav teritoriālas piesaistes. Tas savukārt sekmē to, ka blakus un pretstatā valstiskajām un nacionālajām identitātēm mūsdienās aktīvi veidojas dažādu veidu transnacionālās un pārnacionālās identitātes. Šobrīd šīs identitātes mēdz veidoties lielākoties uz reliģisko vai etnisko faktoru pamata, bet par šādu pamatu var kļūt arī citi faktori – piemēram, ideoloģiskie vai pat lingvistiskie.

Līdz ar to mūsdienu globalizācijas apstākļos raksturīgākā diasporas īpašība ir drīzāk nevis pašidentifikācija ar savu vēsturisko/etnisko dzimteni, bet gan transnacionālisms. Ar jēdzienu *transnacionālisms* šajā kontekstā ir domāta situācija, kad kādā nacionālajā valstī dzīvojošā indivīda, grupas vai kopienas pilsoniskās identitātes pamatelementi (uzticība politiskajiem simboliem, varas institūtiem utt.) vai nu nav ierobežoti tikai ar šīs valsts vērtību sistēmu un politisko kultūru, vai arī vispār atrodas ārpus šīs valsts teritorijas. Tādējādi fakts, ka mūsdienās daudzi diasporu pārstāvji, dzīvojot vienā valstī (mītnes zemē), izjūt piederību un lojalitāti citai valstij (vēsturiskajai dzimtenei), vai kādai teritorijai, kas atrodas ārpus mītnes zemes robežām (piemēram, kādam autonomam veidojumam vai atkarīgai teritoriālai vienībai kādas valsts sastāvā), vai arī kādai pārnacionālajai cilvēku grupai (piemēram, musulmaņu vai budistu kopienai), dod pamatu runāt par diasporu transnacionālismu.

Kļūstot par dažādās zemēs izkļiedēto etnisko un reliģisko kopienu pašapziņas būtisku komponentu, transnacionālā identitāte mazina līdz šim dominējošās un lielākoties tikai ar vietējās etniskās vai reliģiskās kopienas vajadzībām un interesēm saistītās lokālās identitātes nozīmi. Tā arī rada nopietnas problēmas Vestfāles valstu sistēmas pastāvēšanai, graujot suverenās nacionālās valsts funkcionēšanas pamatus, kuri tradicionāli bija cieši saistīti ar tādiem jēdzieniem vai faktoriem kā politiskā nācija, patriotisms, pilsoniskums (uzsvars uz pilsoņa tiesībām un pienākumiem), kopīga nacionālā pašapziņa, vienota politiskā kultūra, viena saziņas valoda, kopīgie mīti, vienāda vēstures izpratne u.c.

Protesti

Pēdējos gados Rietumu demokrātiskajās zemēs aktualizējušies masu protesti, kuriem piemīt divas raksturīgas iezīmes:

- 1) tajos aktīvi tiek izmantota apelēšana pie etniskām vai reliģiskām jūtām;
- 2) to mērķis ir “bloķēt” demokrātiski ievēlēto publiskās varas institūciju centienus pakļaut stingrākam normatīvajam regulējumam kādu no valsts dzīves sfērām.

Protesti ar tikko minētajām iezīmēm mūsdienās ir aktuāli gan Eiropai, gan Ziemeļamerikai. 2003. gada beigās un 2004. gada sākumā vairākās Francijas pilsētās notika masu protesti pret likumprojektu, kura mērķis bija aizliegt valsts skolās nēsāt uzkrītošus reliģiskos simbolus. Šobrīd var novērot vēl lielākus protestus ASV sakarā ar tā saukto *HR4437* lietu jeb ASV kongresa Pārstāvju palātas pieņemto likumprojektu nr. 4437 “2005. gada robežu aizsardzības, pretterorisma un nelegālās imigrācijas kontroles likumdošanas akts”. Šis likumprojekts paredz cietumsodu nelegālajiem imigrantiem, kā arī kriminālatbildību tiem, kas kādā veidā šādiem imigrantiem palīdz.

Pētot šiem notikumiem veltītos rakstus avīzēs un citos avotos, kļūst acīmredzams, ka abos gadījumos protesti nebija spontāni, bet labi izplānoti un organizēti⁶. To organizēšanā aktīvi piedalījās noteiktas etniskās grupas pārstāvošās politiskās partijas, sabiedriskās un reliģiskās organizācijas, kā arī atsevišķi biznesa aprindu pārstāvji. ASV gadījumā par ārkārtīgi spēcīgu protestu dalībnieku mobilizētāju kļuva uz spāņu valodā runājošajiem amerikāņiem orientētie plašsaziņas līdzekļi. Turklāt, ir labi redzams, ka, lai gan abos likumprojektos ietvertās normas vismaz formāli netika vērstas pret kādu etnisko vai reliģisko grupu, bet drīzāk tika ierosinātas ar nolūku risināt esošas problēmas noteiktās valsts funkcionēšanas jomās, kopienų līderi un aktīvisti, mobilizējot uz protestiem, savā retorikā bieži vien centās izmantot etniskus vai reliģiskus sentimentus.

Notikumi Francijā un ASV demonstrē, ka mūsdienu multikulturālajās sabiedrībās par aktuālu problēmu kļūst pretruna starp publiskās varas priekšstatu par nepieciešamu rīcību situācijas sakārtošanai kādā no valsts funkcionēšanas jomām un etnisko vai reliģisko kopienu priekšstatiem par savām tiesībām. Tas arī nozīmē, ka demokrātiski ievēlēto varas institūciju tiesības un pienākumi noteikt sabiedrības pārstāvēšanas noteikumus un attīstības virzienu tagad lielā mērā ir apšaubīti.

Tiek atzīts, ka demokrātiskajā režīmā sabiedrībai ir jākontrolē valsts, nepieciešamības gadījumā koriģējot tās rīcību. Tomēr, ja agrāk vismaz teorētiskajā līmenī šajā aspektā bija iespējams diskutēt par binārām attiecībām starp valsti un pilsonisko sabiedrību, tagad precīzāk būtu runāt par jaunām daudzveidīgām, komplicētām un ārkārtīgi grūti prognozējamām attiecībām, proti, attiecībām starp valsti un daudzām atsevišķu kultūru pārstāvošām kopienām. Šīs attiecības sarežģī arī tas, ka pašām kopienām nereti pastāv visai atšķirīgi priekšstati par labo un ļauno, tie bieži vien nonāk pretrunā gan viens ar otru, gan ar sabiedrības vairākuma vērtību sistēmu. Tas viss ne tikai padziļina plaisu starp valsti un sabiedrību, bet arī saasina pretrunas pilsoniskās sabiedrības iekšienē.

Migrācijas procesu intensifikācija

21. gadsimts kļūs par bezprecedentu demogrāfisko transformāciju un masveida migrācijas gadsimtu. Āzijā un Āfrikā ir novērojams straujš iedzīvotāju skaita pieaugums un tiek paredzēts, ka nākotnē šī tendence pastiprināsies vēl vairāk. Tas novedis pie tā, ka (1) daudzās trešās pasaules valstīs katastrofiski trūks resursu, lai apmierinātu savu iedzīvotāju elementāras eksistenciālas vajadzības, (2) pieaugušā iedzīvotāju blīvuma rezultātā dažās “nerietumu civilizāciju” zemēs, īpaši Ķīnā, par ārkārtīgi nopietnu problēmu kļūs pārapdzīvotība, un (3) vairākās nabadzīgajās valstīs liels ie-

dzīvotāju īpatsvars būs gados jaunie un reproduktīvajā vecumā esošie cilvēki, kuriem nebūs nekādu izredžu dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi savās etniskajās dzimtenēs.

Tajā pašā laikā aptuveni puse no pasaules iedzīvotājiem dzīvo valstīs un reģionos, kur dzimstības līmenis jau tagad nav pietiekams pašreizējā iedzīvotāju skaita atražošanai un demogrāfiskās stabilitātes uzturēšanai ilgtermiņa perspektīvā. Šajās sabiedrībās ir novērojama strauja iedzīvotāju novecošanās, kas savukārt rada vai tuvākajā nākotnē radīs nopietnu darbaspēka deficītu. Pie šīm sabiedrībām pirmajām kārtām pieder ekonomiski un industriāli attīstītās zemes un reģioni – Eiropa, Austrālija, Jaunzēlande, Ziemeļamerika, Japāna, Singapūra, Honkonga, Taivāna un Dienvidkoreja (*skat.* Eberstadt, 2004). Īpašā situācijā ir Krievijas Federācija, kuras pastāvēšanu apdraud ne tikai strauja dzimstības samazināšanās un sabiedrības novecošanās, bet arī fakts, ka Krievijas teritorijas zemā apdzīvotība padara to par pievilcīgu apmešanās vietu pārapdzīvotības apstākļos dzīvojošajām tautām, it īpaši Krievijas kaimiņos esošajiem ķīniešiem.⁷

Demogrāfiskais sprādziens Āzijā un Āfrikā un tā izraisītās milzīgas skaitliskas disproporcijas iedzīvotāju sadalē starp valstīm un reģioniem, trešās pasaules valstu nespēja nodrošināt savām tautām pat minimālas iztikas garantijas, gados jauno cilvēku skaita pieaugums vairākās mazattīstītajās zemēs, ekonomiski attīstīto valstu sabiedrību novecošanās un ar to saistīta nepieciešamība pēc darbaspējīgā vecumā esošiem imigrantiem novedīs nākotnē pie cilvēku kopienu un, iespējams, pat veselu tautu masveida pārcelšanās. Patiesībā šī “jaunā lielā tautu staigāšana” jau ir sākusies, bet pagaidām relatīvi latentās un miermīlīgās formās. Trešās pasaules valstu iedzīvotāji pamet savas mājas, cerot atrast sociāli ekonomiskos labumus un garantijas Ziemeļos, savukārt Ķīnas iedzīvotāji un viņu kopienas jau tagad ir spiestas doties ārpus savas dzimtenes robežām ne tikai ekonomisku apsvērumu dēļ, bet arī meklējot jaunas eventuālas apmešanās teritorijas.

Ņemot vērā visas nosauktās tendences un faktorus, var droši apgalvot, ka cilvēku kopienu un tautu masveida migrācija nākotnē ir neizbēgama. Tā mainīs skaitliskas proporcijas starp valstu pamatiedzīvotājiem un imigrantu kopienām, ilgtermiņa perspektīvā radikāli transformējot sabiedrību sociālo, etnisko un reliģisko sastāvu. Būtuiski pieaugot imigrantu skaitam, pieaugs arī viņu ietekme uz sociāli ekonomiskajiem, politiskajiem un kultūras procesiem mūsdienu nacionālajās valstīs. Arvien lielākas un spēcīgākas kļūs arī transnacionālās diasporas, kuras jau šobrīd demonstrē ievērojamas spējas panākt savu interešu īstenošanu, izmantojot lobēšanas, politiskā spiediena un masu protestu taktiku. Visi šie procesi savukārt radīs nopietnus draudus gan valstu līdzšinējām nacionālajām identitātēm, gan to funkcionēšanas modeļiem, vēl vairāk aktualizējot mūsdienu Rietumu sabiedrībām sāpīgu jautājumu par valstu tradicionālo pilsonisko vērtību un jauno imigrantu etnisko vai reliģisko identitāšu savienojamību.

Tolerance pret dažādību?

Visas iepriekš aprakstītās tendences – diasporu ietekmes pieaugums, transnacionālo identitāšu izplatīšanās, publiskās varas rīcību traucējošo protestu aktualizēšanās un migrācijas procesu intensifikācija liek domāt, ka mūsdienu globalizācijas apstākļos par vislielākajiem draudiem nacionālajai valstij kļūst nevis liberālā pasaules ekonomika, bet gan imigrantu kopienu gatavība garīgi integrēties viņu jaunās mītnes zemes sabiedrībā, akceptējot un pieņemot šīs zemes tradicionālās politiskās, pilsoniskās un valstiskās vērtības.

Vai ar mūsdienu demokrātiskajās valstīs piekoptās etnopolitikas līdzekļiem ir iespējams efektīvi pretoties šiem draudiem? Kaut arī etnopolitikas modeļi Rietumu zemēs ir ļoti dažādi un pēdējā laikā arvien biežāk var dzirdēt konservatīvi noskaņoto politiķu aicinājumus atteikties no multikulturālisma ideoloģijas, ir acīmredzams, ka dažādības, tolerances un multikulturālisma doktrīnu ietekme uz Rietumu intelektuālajām un politiskajām aprindām joprojām ir ļoti spēcīga. Tas savukārt visām etnisko un reliģisko kopienu un transnacionālo diasporu politiskām tieksmēm piešķir leģitīmu raksturu.

Tanī pat laikā, nosakot valsts un sabiedrības attīstības prioritātes, ir svarīgi apzināties, ka multikulturālisms nav tikai nevainīgs viedoklis, ka kultūru daudzveidība ir jebkuras sabiedrības bagātība. Kļūstot par valsts etnopolitikas un kultūrpolitikas pamatu, tas neizbēgami sāk ietvert sevī ne tikai normatīvo priekšstatu par to, kādai ir jābūt ideālai sabiedrībai, bet arī noteiktus politiskos un administratīvos pasākumus, kas tiek īstenoti ar nolūku radīt šādu ideālo sabiedrību. Jebkādas politikas realizācija vienmēr ir saistīta ar resursu sadales un pārdales jautājumiem. Tāpēc arī multikulturālisma īstenošana neizbēgami novirza valsts resursus noteiktu mērķu sasniegšanai, atstājot mazāk līdzekļu prioritāšu realizēšanai citās valsts politikas nozarēs un sfērās. Multikulturālisma prakse paredz arī soda sankcijas pret tiem, kas kādā veidā traucē tā principu efektīvu ieviešanu vai arī vienkārši apšaubā šīs ieviešanas nepieciešamību.⁸

Dažādība ir ne tikai sabiedrības bagātība, bet arī nopietns izaicinājums šīs sabiedrības garīgai vienotībai. Jāņem vērā, ka pašreizējos globalizācijas apstākļos dažādība bieži vien ir cieši saistīta ar transnacionālisma izpausmēm. Proti, mūsdienu multikulturālajās sabiedrībās dažādība nereti izpaužas kā dažādu transnacionālo identitāšu kopums.

Lai saglabātu sabiedrības vienotību un padarītu sabiedriskos procesus par daudz maz prognozējamiem, Rietumu demokrātiskajām valstīm ir jāpārskata sava līdzšinējā pieeja atšķirīgu kultūru pārstāvošo grupu līdzāspastāvēšanas jautājumiem. Nekādā gadījumā neapšaubot etnisko vai reliģisko kopienu tiesības uz savas kultūras saglabāšanu, būtiski jāpārliet akcenti kultūrpolitikā un etnopolitikā. Šajā nolūkā Rietumvalstu valdībām jāsekojoši soļi:

Pirmkārt, jāmazina multikulturālisma doktrīnas ietekme uz dažādām Rietumos praktizējamajām sabiedrības integrācijas koncepcijām, lielāku uzmanību vēršot uz tradicionālo republikānisma vērtību nostiprināšanu. Sabiedrības integrācijas politika var būt izprasta un traktēta ļoti dažādi, bet nav šaubu, ka neatkarīgi no interpretācijas tās gala mērķis ir saliedēt iedzīvotājus uz kopīgās vērtību sistēmas pamata, nevis, vadoties no multikulturālisma postulātiem, popularizēt viņu vidū dažādības un daudzveidības idejas. Citiem vārdiem sakot, sabiedrības integrācijas politikas uzdevums ir meklēt kopīgo, nevis uzsvērt atšķirīgo. Pieredze liecina, ka multikulturālisma princips "vienotība dažādībā" diemžēl ir ārkārtīgi grūti īstenojams praksē.

Otrkārt, katrai Rietumvalstij jāapzinās un skaidri jādefinē sava politiskā kultūra, kurai būtu kopsabiedriska (visu sabiedrību aptverošs) un daudz maz stabils raksturs, un jāsāk konsekventi stiprināt šīs kopīgās un vienotās kultūras pamatus. Šāds politiskais solis pēc būtības tiks vērstas arī pret multikulturālisma ideoloģijas pieņemumu, ka sabiedrības kultūra ir elastīga, nejauša un pastāvīgi transformējas jaunu imigrāciju viļņu ietekmē.

Treškārt, jāmobilizē politiskā griba, lai nepārprotami varētu deklarēt, ka visas kultūras atšķirības ir respektējamas kā brīvas individuālas izvēles izpausmes, bet tās

nedrīkst apdraudēt sabiedrības kopīgās politiskās kultūras pamatus. Šīm atšķirībām jāpaliek privātajā sfērā, tās nevar pretendēt uz publiskās sfēras ietekmēšanu un tās nedrīkst izmantot politiskos nolūkos. Savukārt publiskajā sfērā jābūt tikai tām sabiedriskās dzīves izpausmēm un faktoriem, kas skar visas sabiedrības, nevis kādu atsevišķu kopieni vai grupu intereses.

Citiem vārdiem, dažādības izpausmes jāpārnes no publiskās sfēras privātajā sfērā. Tas nebūt nenozīmētu cīņas uzsākšanu pret kultūru daudzveidības izpausmēm sabiedrībā. Tieši otrādi, jebkurai demokrātiskajai sabiedrībai jāturpina intensīvi apkarot jebkādu cilvēku diskrimināciju, dalīšanu, izslēgšanu, ierobežošanu vai priekšrocību piešķiršanu uz reliģiskās, etniskās vai nacionālās piederības pamata. Šajā ziņā pārnest dažādības izpausmes privātajā sfērā drīzāk nozīmētu izbeigt kultūru daudzveidības mākslīgu kultivēšanu ar publiskās politikas mehānismiem un līdzekļiem, un visus cilvēka kultūras, etniskās vai reliģiskās pašidentifikācijas jautājumus atstāt viņa individuālai izvēlei. Publiskajā sfērā ir jāpaliek tikai vienai kultūrai, vienai vērtību sistēmai, vienam priekšstatam par labo un ļauno, un tikai šajā gadījumā ir iespējama īsta sabiedrības integrācija.

Viss iepriekš izklāstītais liecina, ka mūsdienu apstākļos ir nepieciešama šobrīd Rietumos dominējošā tolerances redzējuma revīzija. Mūsu laikos toleranci bieži vien saprot kā iecietīgu attieksmi pret jebkādiem atšķirīgiem un miermīlīgā veidā pautiem uzskatiem, ja tie nav saistīti ar galējo ekstrēmismu un atklātiem aicinājumiem uz vardarbību. Tomēr mūsdienu transnacionālisma, Rietumu sabiedrības garīgas nenoteiktības un starpkultūru konfliktu situācijā par būtisku tolerances priekšnosacījumu jākļūst arī apstāklim, lai dažādu grupu uzskati, intereses un dzīvesveidi nevājinātu visus valsts iedzīvotājus konsolidējošās vērtības. Toleranta izturēšanās ir un vienmēr būs iespējama pret jebkuriem uzskatiem, kas ir pārnesti privātajā sfērā un nepretendē uz valsts pamatvērtību iedragāšanu. Bet, lai būtu iespējams prognozēt valsts un sabiedrības attīstību, nevar pastāvēt tolerance pret tiem uzskatiem, kuri var apdraudēt sabiedrību vienojošos garīgos un politiskos pamatus.

Iespējams, ka tolerances izpratne būtu jāpārskata arī no lingvistiskā viedokļa. Jāatzīst, ka mūsdienās tolerance no kādreiz tīri instrumentāla un antagonistisku uzskatu līdzāspastāvēšanas nodrošināšanai radīta jēdziena jau sen kļuvusi par ideoloģisku un ar multikulturālisma praksi cieši saistītu konceptu. Tāpat ir acīmredzams, ka šobrīd tolerance tiek izprasta kā kaut kas vairāk par vienaldzību. Piemēram, ir izplatīts uzskats, ka atšķirībā no vienaldzības tolerance var izpausties tikai reālu domstarpību gadījumā (skat. Sullivan, 1982). Tomēr, lai gan pastāv dažādas domas par tolerances un vienaldzības jēdzienu attiecībām, eksistē arī viedoklis, ka atšķirībā no vienaldzības tolerance atražo etniskus un reliģiskus aizspriedumus, un, tāpat kā etniska vai reliģiska neiecietība, veicina grupu un kopienų savstarpējo norobežošanu. Viens no šāda viedokļa pārstāvjiem publicists un pazīstamais sabiedriskais aktīvistis Baruchs Tenembaums (Baruch Tenenbaum), piemēram, apgalvo sekojošo:

“Kad indivīdu grupa, vienalga vai tā ir grupa ar kopīgu reliģiju vai ideoloģiju, lielās ar savu toleranci pret kādu citu grupu, tā nekādā gadījumā nepielīdzina sevi šai grupai; drīzāk tā pasludina savu pārkāpumu pār šo grupu...” (Tenenbaum, 2004).

Turpinot šo domu, Tenembaums retoriski jautā: “Vai apgalvojot, ka izrādām toleranci pret kādu, mēs netīši ar to nedomājam, ka, nepiekrītot viņam un viņu neatzīstot, mēs tomēr ļaujam viņam pastāvēt līdzās mums?” (turpat)

Līdzīgu Tenembaumam viedokli pauž arī daži sociālo zinātņu pārstāvji, piemē-

ram, Džons Grejs (*John Gray*), kurš uzsver, ka cilvēki vēlas atzinīgu novērtējumu (*approval*), nevis toleranci, izvirzot attiecīgas prasības mūsdienu politiskajos apstākļos (Gray, 1992). Savukārt Kalifornijas Universitātes Berklijā profesore politikas zinātnē Vendija Brauna (*Wendy Brown*) apgalvo, ka tolerances diskurss sliecas uztvert dažus ticējumus un paradumus kā civilizētus, bet dažus kā barbariskus (*skat.* Brown, 2006).

Šajā ziņā tolerance mēdz izpausties kā izteikti eirocentrisks koncepts, kas noliecina neeiropiskas vērtības. Līdz ar to tolerance atšķirībā no vienaldzības dažiem asociējas ar eiropiskas kultūras pārstāvja iecietīgu, politkorektu un lielā mērā augstprātīgu attieksmi pret neeiropiskas kultūras pārstāvi. Šāda attieksme varētu būt izteikta sekojošos vārdos: “Es redzu, ka tu esi no manis atšķirīgs, bet esmu tik civilizēts, izglītots un progresīvs, ka spēju izturēties iecietīgi pret tavām atšķirībām.”

Lai izvairītos no tikko minētajām problēmām, tolerances jēdziens visticamāk jāpielīdzina vienaldzības jēdzienam, par spīti pēdējā negatīvai pieskaņai. Ņemot vērā šo negatīvo pieskaņu, piemērotākais jēdziens iespējams būtu pat nevis vienaldzība, bet gan – neitralitāte. Praksē tas nozīmē, ka, īstenojot politisko socializāciju, jāveicina psiholoģiska vienaldzība vai neitralitāte pret jebkādam etniskām, reliģiskām, kultūras un valodas atšķirībām, ja tās nepretendē apdraudēt visu sabiedrību konsolidējošo vērtību sistēmu. Ja izdotos veiksmīgi popularizēt un nostiprināt iedzīvotāju apziņā šādu vienaldzīgās/neitrālās attieksmes principu, var cerēt, ka ar laiku izzustu arī emocionāli psiholoģiska augsne ksenofobijai, aizspriedumiem, stereotipiem, kā arī tiešajai un netiešajai diskriminācijai. Rietumvalstu sabiedrības vienotība būtu drošāka, ja dažādu (bieži vien nesavienojamu vai grūti savienojamu) kultūru pārstāvjiem piemistu gan neitrāla attieksme pret savstarpējām atšķirībām, gan cieņa pret viņu mītnes zemes pilsoniskajām vērtībām.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

1. 20. gadsimta beigās izplatību guva arī diasporu studijas (*Diaspora Studies*), nostiprinot diasporas jēdziena zinātnisku statusu. Intereses pieaugums par diasporām tieši pēdējos gados acīmredzot lielā mērā ir saistīts ar to, ka kopš dzelzs aizkara krišanas aktualizējās un intensificējās daudzu valstu sakari ar saviem tautiešiem citās zemēs.
2. Uz šādu vai līdzīgu definīciju lielā mērā balstās tādi mūsdienu diasporu pētnieki kā Freds Rīgs (*Fred W. Riggs*), Gebriels Šefers (*Gabriel Sheffer*) un Josijs Šeins (*Yossi Shain*).
3. Šajā sakarā zinātniskajās publikācijās, piemēram, var sastapt diasporas jēdziena traktējumu, kurā tiek uzsvērtā atšķirība starp etnisko minoritāti, kas pieder mītnes zemei, ir tajā integrējusies, un diasporu, kura, būdama transnacionāla parādība, ir organiski saistīta ar vēsturisko dzimteni. *Skat.*, piemēram: Apine, I. (2003) Latvieši svešumā: sociālpsiholoģiskais aspekts. No: *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture. VI sējums, I daļa*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība “Saule”, 7.-13. lpp.
4. Piemēram, trimdā dzīvojošie tibetieši, kuru valstiskā identitāte noteikti ir saistīta ar Dalailamas pārvaldīto Tibetu, nevis Ķīnas Tautas Republiku, rada interesantu piemēru, – kā relatīvi neliela diaspora (šobrīd ārpus Ķīnas dzīvojošo tibetiešu

- skaits ir aptuveni 150 000 iedz.) ir spējīga noturēt starptautiskās uzmanības centrā savas politiskās intereses un pat padarīt tās par mūsdienu transnacionāla aktīvisma un jauno sabiedrisko kustību protestu akciju neatņemamo komponentu. *Skat.*: Anand, D. A. (2003) Contemporary Story of “Diaspora”: The Tibetan Version. *Diaspora*. Vol. 12, No. 2.
5. Šai ziņā viens no spilgtākajiem piemēriem ir kurdu diaspora, kuras vēsturiskā dzimtene ir sadalīta starp četrām valstīm.
  6. *Skat.*, piemēram: Flaccus, G. (2006) Spanish-language media credited on pro-immigrant rallies. Radio, TV hosts pushed for large, peaceful protests. *The Boston Globe*, March 29; Nauert, H. (2006) Getting the Word Out on Immigration. Latino Media Didn't Just Cover Demonstrations, They Helped Organize Them. *ABC News (Los Angeles)*, March 30; Aizenman, N. C. (2006) Immigration Debate Wakes A “Sleeping Latino Giant”. *Washington Post*, April 6.
  7. Krievijas apdzīvotība šobrīd ir divarpus reizes mazāka par vidējiem pasaules apdzīvotības rādītājiem un tiek paredzēts, ka 2020. gadā tā būs jau piecreiz vai pat sešreiz mazāka. *Skatīt*: Шубин, А. (2005) Россия – 2020: будущее страны в условиях глобальных перемен. В кн.: *Россия и мир в 2020 году*. Москва: Издательство «Европа», с. 200.
  8. Lielbritānijas Rasu vienlīdzības komitejas (*Commission for Racial Equality*) darbība pret skolas direktoru Reju Hanifordu (*Ray Honeyford*) un viņa atlaišana no darba par mēģinājumiem stiprināt angļu valodas pozīcijas skolā šajā ziņā ir visai raksturīgs piemērs. *Skatīt*: Honeyford, R. (2004) Is the multicultural madness over? You must be joking... *Daily Mail*, April 12, p. 10.

LITERATŪRA

1. Aizenman, N. C. (2006) Immigration Debate Wakes A “Sleeping Latino Giant”. *Washington Post*, April 6.
2. Anand, D. A. (2003) Contemporary Story of “Diaspora”: The Tibetan Version. *Diaspora*. Vol. 12, No. 2.
3. Apine, I. (2003) Latvieši svešumā: sociālpsiholoģiskais aspekts. No: *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture. VI sējums, I daļa*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība “Saule”, 7.-13. lpp.
4. Brown, W. (2006) *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. New Jersey: Princeton University Press.
5. Eberstadt, N. (2004) Four Surprises in Global Demography. *Watch on the West (A Newsletter of Foreign Policy Research Institute's Center for the Study of America and the West)*. Vol. 5, No. 5, July.
6. Flaccus, G. (2006) Spanish-language media credited on pro-immigrant rallies. Radio, TV hosts pushed for large, peaceful protests. *The Boston Globe*, March 29.
7. Gray, J. (1992) The virtues of toleration – acceptance versus approval as liberal political concepts. *National Review*, October 5.

8. Honeyford, R. (2004) Is the multicultural madness over? You must be joking... *Daily Mail*, April 12.
9. Nauert, H. (2006) Getting the Word Out on Immigration. Latino Media Didn't Just Cover Demonstrations, They Helped Organize Them. *ABC News (Los Angeles)*, March 30.
10. Riggs, F. W. (2000) Diasporas – Some Conceptual Considerations [online] [last changes 23.12.2000] [cited 15.08.2006]. Pieejams: <http://www2.hawaii.edu/~fredr/diacon.htm>
11. Shain, Y. (1995) Ethnic Diaspora and U.S. Foreign Policy. *Political Science Quarterly*. Vol. 109, pp. 811-842.
12. Sheffer, G. A. (1986) New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics. In: *Modern Diasporas in International Politics*/ Ed. by G. Sheffer. London, Sydney: Groom Helm.
13. Sullivan, J. L. (1982) Tolerance and Democracy. In: Sullivan, J. L., Piereson, J., Marcus, G. E. *Political Tolerance and American Democracy*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 1-25.
14. Tenenbaum, B. (2004) Tolerance. Separate and Not Equal: The Vexing Virtue [online]. The International Raoul Wallenberg Foundation, published 30.08.2004 [cited 15.08.2006]. Available: <http://www.raoulwallenberg.net/?en/articles/1737.htm/>
15. Шубин, А. (2005) Россия – 2020: будущее страны в условиях глобальных перемен. В кн.: *Россия и мир в 2020 году*. Москва: Издательство «Европа», с. 169-218.

Transnational Diasporas, Protests and Toleration in Modern Democratic Society

Summary

The modern ethnopolitics and policy of culture of the Western democracies is based on the assumption that manifold identities is an asset rather than a source of social tension. The National Programme for the Enhancement of Toleration in Latvia adopted by the Government of the Republic of Latvia in August, 2004 is a typical example of such an approach.

At the same time, another set of tendencies is becoming apparent lately, precipitated by the immigrant riots in France in the autumn of 2005 and an increase of religious strife in February, 2006 in connection with the Mohamed cartoons published in the Danish *Jullands-Porten* some time earlier.

This increases the topicality of the discussions about the concept of toleration. The aim of the present essay is to demonstrate that some processes that are taking place in the modern world allow to rationalize and legitimize the re-assessment of several features of the policy of multi-culturalism, thus bringing into question the view, according to which such attempts are just part of the right-wing rhetoric. Among such questions is the problem of the role of diasporas both on national and global levels, the problem of the transnational identities and attempts to obstruct legal activities of democratically elected authorities.

The terms *diaspora* and *transnationalism* are increasingly being used in scholarly discussions and in political parlance. Usually they go to denote communities of people living as aliens in countries of settlement, who are actively involved in keeping or attempting to regain their ties with their country of origin. Accordingly, the chief psychological feature of the members of such a diaspora is emotional and/or rational self-identification with their motherland.

However, the establishment of the state/political identification is wrought with certain difficulties of conceptualization. The author discusses the views of several scholars – F. W. Riggs, I. Apine, D. A. Anand and others, in order to conclude that today the core of diaspora-identification is no longer just a self-identification with the historical country of ethnic origin, but a phenomenon that can be justly termed transnationalism.

Mass protests in some of the Western democracies lately have been marked by the following features: (1) Intensive use of emotional ethnic or religious feelings, (2) Obstruction of the attempts of legitimate freely-elected authorities to more strongly regulate some spheres of the public life. The author refers to the mass protests in France in 2004 against legislation banning the display of conspicuous religious symbols at schools, and the USA legislative measures to control illegal immigration. In both cases it became obvious that these were not spontaneous protests, but well-planned and organized mass actions.

The events in France and the USA display the contradictions existing between the necessity of democratically elected administrative bodies to manage effectively the public affairs and the conception of some of the ethnic and religious groups concerning their legitimate rights. If previously it had been possible to speak of a binary relations existing between the government and the civic society, at present there is need to take into consideration a multiplicity of complex and difficult-to-prognosticize relations between the state and the various cultural communities. This is aggravated by the fact that the communities themselves entertain varied concepts of the good and evil, and very often come into conflict among themselves, and in relation to the system of values of the majority of the population. This only goes to deepen the chasm existing between the state and the society and aggravates the existing contradictions

The 21st century is witnessing unseen-before demographic transformations and mass migration of the population. The birth-rate boom in the countries of Asia and Africa has caused the appearance of disproportions between states and regions. The incapability of the third world countries to provide for the minimal needs of the people, the population ageing in the developed countries causing the necessity for immigrant labour-force will foster mass migration in the future. Actually the new “migration of the peoples” has already begun. Due to the demographic processes, the proportion between the indigenous inhabitants and in-migrants is going to change radically in many countries. The role of transnational diasporas will increase and this will present the Western societies with painful dilemmas concerning the possibility of aligning their traditional value systems with the ethnic and religious identities of the newly-formed migrant communities.

Is it possible to avert the above-mentioned threats with the help of the traditional measures of ethnopolitics of the Western democracies? The author argues that some of the theoretical conceptions of this policy should undergo serious re-assessment. Taking his cue from the works of J. Gray and B. Tenenbaum, the author proposes to switch the priorities of the ethnopolitics. First and foremost the conception of multiculturalism

as a unique asset of any society should be abandoned. If such a view becomes the basis of national ethnopolitics, it requires specific administrative measures aimed at producing an ideal society. Diversity should not be seen only as an asset, but as a serious challenge to the spiritual unification of society. In order to preserve the unity of society and to make the social processes manageable, the Western democracies should make a re-assessment of their attitude towards the principle of coexistence of communities representing different ethnic and religious values. *Firstly*, the influence of the doctrine of multiculturalism on the existing conceptions of integration should be diminished, drawing greater attention to the consolidation of values of republicanism. The goal of integration of society is to unite individuals on the basis of common system of values as the task of integration of society is to seek for the common, not the different so much. *Secondly*, each Western country should make for itself a clear demarcation of its political culture that would have commonly-public character. And, *thirdly* – the political will should be mustered by boldly declaring that all cultural diversities are to be genuinely respected on the basis of a unified culture of the whole nation. The differences should stay there at the private domain of life, they cannot claim an impact on public domain, as well they cannot be used for political purposes.

Further the author proposes to change the general tenor of the term *toleration*, so as to switch over from the connotations of politically correct arrogance to semantics of equality, even – indifference, or better still – neutrality. Neutrality as a positively-orientated acceptance of the diversity within the private space, should leave the public sphere for the respect of the generally recognized civic values.

Mag. sc. pol. Andrejs Berdņikovs

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļas doktorants, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta pētnieks

Economist, the researcher of Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, doctoral student of the Department of Political Science at the Faculty of Social Sciences of the University of Latvia.

Adrese: Akadēmijas laukums 1, LV-1050, Rīga, Latvija

Tālr.: +371 67222830, mob.: +371 29238280;

Fakss: +371 67820608

E-pasts: andrejs@economics.lv